

Bauer Lilla¹

Az önkéntesség szerepe a közösségek kulturális és szociális lehetőségeinek fejlesztésében – amerikai és magyar tapasztalatok tanulságai

Bevezetés

Tanulmányom apropóját egy amerikai kisvárosban szerzett könyvtári tapasztalataim adják. 2017–18-ban fél évet töltöttem az Indiana állambeli Bloomingtonban, s rendszeres látogatója voltam a helyi közkönyvtárnak, amelyet Monroe County tart fenn. Minden látogatásomkor azt tapasztaltam, függetlenül attól, hogy a nap mely szakában látogattam a könyvtárba, hogy szinte „telt ház” van. Nem kellemetlen zsúfoltságra gondolok, s nem is olvasást, elmélyedést zavaró tömegre, hanem arra, hogy a tágas területen, több szinten nemcsak lézengtek emberek, hanem kifejezetten sokan böngésztek az olvasópolcok kínálatában, sokan ültek könyvvél a kézben a kihelyezett fotelekben vagy asztalokkal kialakított olvasósarkokban, valamint foglalt volt az összes számítógépes pult.

Valószínűleg azért figyeltem fel a könyvtári sokadalomra, mert nem tudtam kiverni fejemből azt a képet, amelyet lakóhelyemen, Budapesten, a Kőbányai Művelődési Központ könyvtárában láttam többször is: hogy milyen kevés olvasó van egyidejűleg jelen a szép könyvtári térben. Nagyon barátságos és tágas, igazán jól felszerelt könyvtár található a kőbányai városközpontban elhelyezkedő művelődési központ földszintjén. Már azelőtt zavart a csekély számú látogatói jelenlét, mielőtt még szembesültem volna az amerikai kisváros könyvtárának erős látogatottságával. Az amerikai könyvtárba elsősorban nem az egyébként létező olvasási szenvedélyem vitt, hanem az, hogy a könyvtár „VITAL Club”-ja számos foglalkozást kínált mind az olvasási, írási nehézségekkel küzdő amerikaiaknak, mind pedig az idetelepülő nem angol anyanyelvű lakosságnak, valamint a városka egyeteme miatt az Államokban tanuló vagy idelátogató külföldieknek. Utóbbiak a legkülönbözőbb nyelvi szinten találtak

¹ Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék. Kapcsolat: bauer.lilla@uni-nke.hu.

maguknak fejlesztő kurzusokat, így én egy olyan olvasókörhöz csatlakoztam, amely a jelenkori amerikai irodalommal ismerkedett.

A két tapasztalat több kérdéshez vezetett el. Az első, amire kíváncsi voltam, hogy miért van sokkal több látogatója az amerikai könyvtárnak, mint a magyarnak. A második, hogy van-e vajon az olvasási-írási készség fejlesztéséhez és az olvasási kedv növeléséhez kapcsolódóan, az amerikai könyvtárban megismert önkéntes munkához hasonló a kőbányai könyvtárban. Ez a két kérdés pedig elvezetett a jelenlegi magyar kulturális finanszírozási és intézményi rendszer, valamint a jelenlegi magyar önkéntes kultúra világába. S bár e kettő egymástól meglehetősen távol eső terület, az is érdekelt, hogy vajon nem volna-e számottevő társadalmi haszna annak, ha e két terület között kapcsolatot, együttműködést sikerülne teremteni.

Perspektívák, horizontok

Említett kérdéseim több társadalompolitikai, szakpolitikai és kormányzati, ágazati igazgatási területtel hozhatók szoros kapcsolatba. Ezért szükséges kijelentenem, hogy sem írásom terjedelme, sem tanulmányom módszere nem teszi lehetővé, hogy bármelyik területre mélyebben behatoljak. Írásom célja inkább a figyelem ráirányítása arra, hogy az ezen területeken folyó munka és befektetés egyre kevesebb társadalmi haszonnal kecsegtet akkor, ha önmagukban, egymástól izoláltan tartjuk fenn és működtetjük őket.

Magyarországon sokkal strukturáltabb és jelentékenyebb múltra visszatekintő alrendszerek állnak a kormányzatok rendelkezésére a szociális szakpolitika és szakigazgatás, valamint a kulturális igazgatás esetében, mint az Egyesült Államokban. A múlt hagyományainak és örökségének óvása azonban a változásokra való lassabb reagálással járhat együtt. Komoly felelősség ugyanis a nemzeti kultúra ápolása, továbbörökítése, megőrzése, mind a kultúra szó szűkebb értelmében, mondjuk a könyvtári hálózat felépítését, céljait tekintve, mind pedig tágabb értelemben, vagyis a politikai-kormányzati, szociális, kulturális területeket is magában foglaló társadalmi kultúra értelmében. E felelősség a már rögzült formákat, amelyek a célokat, a szakemberek képzését és az intézményi kereteket egyaránt meghatározzák, nehezebben és lassabban nyithatja meg a változó kor társadalmi igényei előtt.

Hazánkban több történelmi korszakot jellemzett a kormányzatok egész társadalom iránti felelősségérzete alapján működő központi, felülről irányított célmeghatározás és igazgatási működés, mint ahányat a helyi közösségek igényei alapján. Ezzel szemben az Államok létrejötté maga is a lokális közösségek erejére épül, s azokból adódik össze. E két megállapításom azonban nem jelent

értékítéletet, és semmiképp nem kívánja versenyeztetni egymással a két utat. Nem is gondolom, hogy ez lehetséges volna. Egyfelől a kormányzati felelősség és a központi irányítás túlsúlya, mint említettem, számos értékes társadalmi-kormányzati kapacitást hozott létre Magyarországon, mind a humán erő, mind az intézmények terén. Másfelől emellett mindig is jelen voltak a magyar településeken az élénk kulturális életet fenntartó kisközösségek és az egyének egymásra figyelő, kölcsönös segítése a falvakban, kisvárosokban, fővárosi kerületeken belül. Ez még valamelyest akkor is igaz volt, amikor a szocialista időszak 40 éve alatt csak a politikai szempontból ellenőrzött közösségek léteztek.

A bevezetőben feltett kérdéseim nem jelentenek rendszerkritikát, és nem sürgetik új ágazati politikák megfogalmazását sem. Pusztán azt szeretném érzékeltetni, hogy egyfelől meglévő értékes szakpolitikai-szakágazati kapacitásainkat hogyan tudnánk a jelenleginél nagyobb hatékonysággal kihasználni, másfelől pedig hogy érdemes volna jobban bevonni a társadalmi kohézió erősítésébe az egyének individuális, személyes kompetenciáit és hajlandóságát az önkéntesség további erősítésével. Dolgozatomban csak utalni fogok az önkéntesség, a civil társadalom és a szociális és kulturális igazgatás fogalmainra, illetve felépítésére Magyarország és az USA esetében. Sem a magyar kormányzati önkéntes stratégiát,² sem az USA önkéntességgel kapcsolatos irodalmát nem lehetséges bővebben bemutatni, ahogyan a két ország könyvtári ellátórendszerét sem. Ezzel együtt, úgy vélem, a két országban tapasztalt összevetése segíthet abban, hogy a kultúra egyik fő szimbólumának tekintett közkönyvtárra kicsit másképp tekintsünk. Azért, hogy feladatában, céljaiban a hangsúlyok, arányok változzanak. Azért, hogy egyre inkább tudjunk a könyvtárra úgy tekinteni, mint ami a múlt szellemi örökségét megóvó és őrző országos kulturális hálózat tagja egyfelől, s a jelenkori társadalmi igényekre is válaszokat adni képes közösségi tér másfelől.

Néhány szó az önkéntesség jelentéséről és társadalmi hasznáról

Az önkéntességet sokan definiálták. John Wilson és Marc Musick, áttekintvén e definíciókat, kiemelik, hogy az önkéntes munka olyan produktív munka, amely humán tőkét feltételez. Ugyanakkor kollektív cselekvés, mely társadalmi tőkét kíván meg. Erkölcsei elvek mentén irányított munka, amely kulturális tőkét igényel.³ Az önkéntesség mikro- és makrotársadalmi hozadékai között

² A Nemzeti Önkéntes Stratégia a 1068/2012. (III. 20.) számú Korm. határozat (A Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020 elfogadásáról és a végrehajtásához szükséges középtávú feladatokról) alapján hirdették ki hivatalosan a *Magyar Közlöny* 32. számában (6487. oldal).

³ John Wilson – Marc Musick: Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62. (1997), 694.

a társadalomkutatók a helyi közösségi részvétel, a civil kezdeményezések, az integráció és beilleszkedés erősödését, az egyenlőtlenségek mérséklését, valamint a konfliktuskezelés elősegítését említik.⁴ Ezek az elemek elősegítik a civil társadalom megerősödését is. Ezenfelül az önkéntesség a társadalmi tőke növeléséhez is hozzájárulhat egy közösségen vagy akár egy egész országon belül.⁵ Magyarországon talán a legelfogadottabb meghatározás így hangzik: „olyan önkéntesen végzett tevékenység, amelyért végzője nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást, és amelyet önmaga és családja esetleges hasznán túl elsősorban más személyek, társadalmi csoportok, a közösség épülése érdekében végez.”⁶ Középpontba állítja az önkéntességnek azt a dinamikáját – az egyéni, kisközösségi, helyi társadalmi, illetve makrotársadalmi szinten továbbgyűrűző mozgását –, amely jelen tanulmány írójának is alapvető tapasztalata volt a bloomingtoni közkönyvtárban folyó önkéntes munka kapcsán.

Az önkéntes munka egyszerre kíván humán, kulturális és társadalmi erőforrást és erőfeszítést az egyéntől. Ugyanakkor viszont az önkéntesség eleven formáló erőként lép kölcsönhatásba minden résztvevővel. Minden önkéntes szereplő fejlesztheti kapcsolati hálózatát, ez a társadalmi tőke. Emellett kulturális élményekkel gazdagodhat, ez a kulturális tőke, illetve fejlesztheti képességeit, ez pedig az emberi tőke. Önmaga fejlesztése vagy személyisége kapacitásának bővítése azonban csak akkor és annyiban lehetséges, hogy ha ő is megadja másoknak a szükséges segítséget.⁷

A külföldi és hazai kutatások tapasztalatai szerint az említett három tőkefajta közül a társadalmi tőkének van a legkiemelkedőbb szerepe az önkéntesség létrejöttében, illetve fenntartásában. Robert D. Putnam⁸ kutatásai óta a következő négy mutató széles körben elfogadottá vált a társadalmi tőke mérésére: a bizalom, a hálózatok, a társadalmi normák és a civil társadalmi aktivitás. A közösségfejlesztés elmélete szerint a helyi társadalmi tevékenységek (mezoszint) az állampolgári elköteleződés (mikroszint) és civil társadalom (makroszint) lényegi elemei. A gazdag társadalmi tőkével ellátott, bizalomteli környezet makroszinten

⁴ Czike Klára – Bartal Anna Mária: *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi. Zárótanulmány.* Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2004; Czike Klára – Kuti Éva: *Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció.* Budapest, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, 2006; Paul Henderson: *A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig.* Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2007.

⁵ Robert D. Putnam: *Bowling alone: The collapse and revival of American community.* New York, Simon and Schuster, 2000.

⁶ Czike–Kuti (2006): i. m. 13.

⁷ Uo.; Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációi – a magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztentenderizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle*, 8. (2011), 4. 7–30.

⁸ Putnam (2000): i. m.

(például általánosított bizalom vagy intézményekbe vetett bizalom formájában) közvetlenül vagy közvetve elősegítheti az önkéntesség gyakorlását a helyi társadalomban. Másfelől pedig a csekély makroszintű társadalmi tőkét erős egyéni vagy intézményi, illetve helyi társadalmi kapcsolatokkal egészíthetik ki vagy helyettesíthetik a résztvevők, növelve ezáltal a közösségi részvétel volumenét. És megfordítva: a fejlett civil társadalom elősegítheti a helyi közösségi részvételt és közösségfejlesztést, valamint a makroszintű társadalmi tőke, illetve bizalom képződését. Az önkéntesség továbbgyűrűző dinamikájának első hullámában tehát kölcsönösen hat egymásra egyén és kisközösség, kisközösség és tágabb közösség, majd a kialakuló összefogás és bizalmi szemlélet a társadalmi színtről egy magasabb fokon épít ki rezonanciát az egyénnel, s így tovább. Ethosát olyan értékekkel írhatjuk le, mint a szolidaritás, a viszonyosság és a kölcsönös bizalom.

Az önkéntesség szerepe az amerikai közösségi kultúrában

Az önkéntesség az amerikai társadalom vagy államiság egyik alapvető szervezési elve és ethosza is egyúttal. Ehhez elegendő csak az amerikai társadalmat elsőként és nagy részletességgel elemző Alexis de Tocqueville nevét említeni. A francia arisztokrata családból származó köztisztviselő 1831–32-ben kilenc hónapos látogatást tett az Egyesült Államokban, majd tapasztalatait összegezve megírta klasszikussá váló, nagy ívű munkáját *Demokrácia Amerikában*⁹ címmel.

A mű széles körét mutatta be azoknak a jelenségeknek, amelyek a korabeli amerikai társadalmat jellemezték, s amelyek meglehetősen újszerűnek bizonyultak egy európai elemző számára. A szerző az egyik legfőbb sajátosságként írta le azt a folyamatot, amelynek révén az amerikai társadalom ezerféle kis közösségből összeadódott: az amerikaiak minden életterületen kis szövetségeket alkottak, beleértve a szakmai, társadalmi, civil és politikai élettereket egyaránt. E kis szövetségek szinte teljes egészében a csatlakozó egyének önkéntes munkájára, elkötelezettségére alapultak. Tocqueville azt érzékelte, hogy a társadalmi változások elindításának első és kikerülhetetlen lépése e kis szövetségek közötti kapcsolatok kialakítása és életben tartása. Az alulról, kis közösségből induló elképzelések további közösségekkel összefonódva terjedtek tovább mind horizontális, mind vertikális módokon. Az elképzelések, igények ily módon történő artikulálódása nyomán a kis közösségek már nem maradtak elszigeteltek, erejük összeadódott, s az igények, elképzelések fősodorra terebélyesedett folyamként érték el a törvényalkotó hatalmat. Mivel e hatalom a hozzá eljutó kisközösségek igényeiből

⁹ Alexis de Tocqueville: *Democracy in America*. Ford. Harvey C. Mansfield és Delba Winthrop. Chicago–London, The University of Chicago, [1835] 2000.

és elképzeléseiből táplálkozott, így működését, döntéseit, szavait a széles társadalom magától értetődő tisztelettel fogadta el, és mivel sajátjának érezte, így követte, példának tekintette. Tocqueville leírásai sok naivitást és illúziót sűrítnek magukba mind az amerikai társadalomról, annak demokratikus működéséről, mind pedig magáról a demokráciáról. Hatása alól azonban senki nem vonhatta ki magát, aki az Újvilág működését meg akarta érteni, le akarta írni. És azok sem, akik a *Demokrácia Amerikában* című munka után a demokráciáról kívántak szólni. Jelen témánk szempontjából Tocqueville azon észrevételét vélem a leginkább meghatározónak, amely a közösség iránt elkötelezett egyén önkéntes munkájára úgy tekint, mint ami az amerikai társadalom működésének egyik legfőbb mozgatórugója. S ez az, aminek elevenességét a Monroe County által fenntartott bloomingtoni közkönyvtár VITAL Clubjában magam is megcsodálhattam.

A Monroe County által fenntartott közkönyvtár helye Bloomington város életében

A könyvtár 1816-ban kezdődő történetéről kimerítő részletességgel szerezhetünk adatokat a honlapról. Megtudjuk például, hogy mindenkor milyen nagy szerepe volt az elkötelezett helyi tehetős személyeknek abban, hogy a könyvtár létezzen. Tehetős egyének, a közösség és a művelődés iránt egyaránt elkötelezett önkéntesek és döntéshozók tevékenysége nyomán lett a könyvtár épülete egyre nagyobb és színvonalasabb, gyűjteménye, könyvtári anyaga egyre gazdagabb, felszereltsége pedig követte az idők szavát.¹⁰ Megismerhetjük továbbá a könyvtár hitvallását, amely szerint a könyvtár oly módon kívánja erősíteni a lokális közösséget, hogy minél több ember számára ad lehetőséget írás- és olvasáskészsége fejlesztésére és kreativitása, valamint közösségi igényei megélésére (*The mission of Monroe County Public Library strengthens Bloomington's community and enriches lives by providing equitable access to information and opportunities to read, learn, connect, and create. Their vision is a knowledgeable, inclusive, engaged community empowered by Monroe County Public Library*). Szolgáltatásaik vagy inkább szellemi értékeik között említik többek közt a civil párbeszéd, a befogadás, integritás, intellektuális szabadság és az élethosszig tartó tanulás kompetenciáit (*Civil Discourse, Inclusiveness, Integrity, Intellectual Freedom, Lifelong Learning*). A könyvtár legfőbb céljai közt pedig az alábbiak biztosításáról olvashatunk:

- szabad, esélyegyenlőségre épülő és könnyű hozzáférés az információkhoz (*provide free, equitable, and convenient access to information*);

¹⁰ Ld. <https://mcpl.info/geninfo/library-history>.

- az írás-olvasási készség, az élethosszig tartó tanulás (*support reading, 21st century literacy, and lifelong learning*);
- a biztonságos és kellemes közösségi tér (*provide a safe and welcoming place for all*);
- és egy kulturált, befogadó, empátikus atmoszféra (*promote a climate of civility, inclusiveness, and compassion*).

A könyvtári dolgozók és az önkéntesek együttműködésének sokszínű formái Bloomingtonban – Volunteers in Tutoring Adult Learners (VITAL)

A könyvtár szolgáltatásai a mobilitás akadályainak csökkentésével bővítik a könyvtár anyagaihoz és erőforrásaihoz való hozzáférést. Elkötelezettek abban, hogy a közösség minden tagja számára egyenlő hozzáférési esélyt biztosítsanak.

A Volunteers in Tutoring Adult Learners (VITAL) biztonságos és szép tanulási környezetet kínál felnőtteknek, akik javítani szeretnék olvasási, írásbeli, matematikai vagy angol nyelvtudásukat. A VITAL minden korosztályt, nemzetiséget, valamint bármilyen gazdasági és társadalmi háttérrel rendelkező felnőttet vár. A VITAL önkéntes oktatói segítenek több ezer felnőttnek, hogy az írástudásuk fejlesztésével jobb életet élhessenek. Nincs szükség tapasztalatra a VITAL-oktatóvá váláshoz, és a képzés biztosított. A tanárok hetente három-három órát vállalnak, legalább hat hónapig.

Néhány a szolgáltatások közül:

Bookmobile: az 1929-es évek óta a könyvkocsi Monroe megyében kb. 30 héten át közlekedik. Minden korosztály számára folyamatosan változó, igényes anyagok gyűjteményeit kínálja, beleértve a legnépszerűbb könyveket, a legújabb és klasszikus filmeket DVD-n, hangoskönyveket, zenei CD-ket, magazinokat és így tovább.

Outreach Van: a könyvtári önkéntesek és a személyzet személyre szabott szállítást biztosítanak a könyvtár anyagaiból azok számára, akik fizikai fogyatékosság, betegség vagy jelentős szállítási problémák miatt nem tudják meglátogatni az olvasótermet. A könyvtári anyagokat havonta egyszer szállítják a rászorulóknak, illetve igénylők számára.

Story Walk: együttműködve a bloomingtoni parkokkal és rekreációval, valamint a könyvtár barátaival, a könyvtár egy úgynevezett Story Walkot hozott létre, sétálóutat a City Butler Parkban. A Story Walk minden megállója szórakoztató olvasási tevékenységet biztosít, amelynek célja, hogy a sétáló családok, baráti társaságok együtt olvashassanak, illetve szerezhessenek információkat.

Óvodai szolgáltatások: korai írástámogatást nyújtanak a Head Start-helyszínek és más óvodai létesítmények számára helyszíni programokkal, könyv-szállítmányokkal.

Mindez igazolja, hogy az önkéntesség ma is alapvető erő az amerikai településeken. Ezek az altruista kölcsönhatások gyakran szélesebb célt szolgálnak: a szomszédokat és a közösségeket közös ügyben kötik össze, és lehetővé teszik számukra, hogy lássák és értékeljék egymást. Az összetartozás érzülete, amely a közös cselekvésben, adni tudásban és a segítség elfogadásában nyilvánul meg, megalapozza egymás megértését, az empátiát és a toleranciát. Ezek azután az egészséges civil társadalom építőköveit alkotják, amelyben a polgárok nagyobb valószínűséggel összpontosítanak arra, ami egyesít őket, mint arra, ami elválasztja.

A kőbányai művelődési központ könyvtára

Az intézmény vezetőjével¹¹ folytatott interjú főbb elemeit foglalom össze az alábbiakban, továbbá egy statisztikai táblázatot is bemutatok, amelyet négy év változásait követve a könyvtár vezetője bocsátott rendelkezésemre.

A könyvtárigazgató felhívta a figyelmem arra a tényre, hogy a kőbányai könyvtár része a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának, így finanszírozásának fenntartója, üzemeltetője a Fővárosi Önkormányzat, nem pedig a helyi önkormányzat.

Kerületi szinten a helyi önkormányzatok támogatják pénzzel a kerületükben lévő könyvtárakat, ezzel a lehetőséggel nem minden kerület él. Amelyik pedig igen, ott is nagyok a különbségek.

A kőbányai könyvtár esetében a vezető óriási szerencsének tekinti, hogy a kerületi önkormányzat a korábbi, hosszú évekig utalt 1 millió forintos, egy évre szóló támogatást 2016-tól 2 millió forintra emelte. Ebből tudnak dokumentumokat, társasjátékokat vásárolni, és rendezvényekre költeni.

A művelődési ház, amelynek a könyvtár a földszintjén helyezkedik el, laza a kapcsolat. A művelődési ház önálló gazdálkodású kft.-vé alakult, így szoros bevételkényszerbe került: feltehetően emiatt lazult az együttműködés a művelődési ház és a könyvtár között, vélte a könyvtár igazgatója. Évente mindössze három nemzeti-történelmi megemlékezés kapcsán fog össze a művelődési központ és a könyvtár: a magyar költészet napjának programjában, a leg-

¹¹ Nagyon köszönöm az interjút és az együttműködést Kaposi Ildikónak, a Kőbányai Művelődési Központban működő Szabó Ervin fiókkönyvtár vezetőjének.

jelentősebb magyar történelmi ünnep, március 15-e kapcsán, valamint a kerület védőszentje, Szent László napján.

A könyvtárban nincs önkéntesek által vezetett program. Olyan előfordul, hogy önkéntes segít egy könyvtáros által vezetett foglalkozáson. Vagy segít annak, aki pénzt kap azért, hogy foglalkozást tartson.

A kőbányai könyvtárat a könyvtárigazgató nagyon fontos kultúraközvetítő helynek tartja. Minden rendezvényük ingyenes, míg a művelődési ház rendezvényei pénzbe kerülnek. Könyvtári törvény korlátozza a könyvtári rendezvények díjazását.

A könyvtárigazgató úgy véli, hogy önkéntesség tekintetében a könyvtárnak kellene lépnie a lakosság felé, hívó kezét nyújtva. Beszámolt eddigi sikertelen kísérleteiről, amelyekben egy-egy személy saját érdeklődése, hobbija továbbadása céljából önkénteskedett volna.

Ha ezeket a kezdeményezéseket összevetjük a bloomingtoni könyvtár szolgáltatásaival, s különösen a VITAL Club foglalkozásaival, akkor szembevető a különbség. Bloomingtonban nem az önkéntes egyéni érdeklődése szabja meg a foglalkozás célját, módját, hanem a nyilvánvaló igények, amelyek az egyes társadalmi csoportokból érkeznek. A bloomingtoni könyvtár kulturális, oktatási szolgáltatásai és önkéntesei egyszerre segítik a szociális hátrányokkal, a mentális hátrányokkal küzdőket, a más anyanyelvűeket, a más etnikumhoz tartozókat abban, hogy mindennapi életük depriváltságát enyhítsék, s ezáltal egzisztenciájukon javíthassanak. Ez pedig természetesen kihat gyermekeik tanulmányi útjára, életlehetőségeire is.

A bloomingtoni könyvtár látogatottságáról fél éven át tartó, rendszeres könyvtárlátogatásaimon magam győződhettem meg.

A kőbányai könyvtár egyrészt kissé üresnek tűnt látogatásaimkor, másrészt pedig – a kölcsönzések és a foglalkozások egyaránt – gyermekek esetében az iskolai kötelező olvasmányokat fedik le elsősorban, felnőttek esetében pedig alapvetően a szórakoztató, szabadidős olvasást jelentik. A könyvtárnak továbbra is alapvetően kultúraközvetítő szerepe van. Bár az olvasói érdeklődés az úgynevezett „magas kultúrára” ma már számszerűen nem magas, mégis ennek őrzése és közvetítése áll a könyvtárak céljainak első helyén. Szociális irányultság egyáltalán nincs jelen a könyvtár kínálatában, és a közösségteremtő funkciók is csak kevésbé érvényesülnek.

A látogatottság sajnálatos és folyamatos, erősen csökkenő tendenciáját a könyvtárigazgató részemre rendelkezésre bocsátott statisztikája alapján, az alábbi táblázatok számadataival mutatom be.

1. táblázat. Látogatottságra vonatkozó adatok I.

<i>A kölcsönzők száma az adott évben</i>				
<i>Év</i>	<i>14 év alatt</i>	<i>14–65 év</i>	<i>65 év felett</i>	<i>Összesen</i>
2014	9 469	22 763	10 914	43 146
2015	8 147	22 602	11 169	41 918
2016	7 571	21 908	11 520	40 999
2017	7 343	19 963	10 673	37 979

Forrás: saját szerkesztés a könyvtárigazgató által ismertetett adatok alapján

2. táblázat. Látogatottságra vonatkozó adatok II.

<i>Kölcsönzött dokumentumok száma</i>				
<i>Év</i>	<i>14 év alatt</i>	<i>14–65 év</i>	<i>65 év felett</i>	<i>Összesen</i>
2014	36 482	71 595	27 327	135 404
2015	32 024	70 912	29 555	132 491
2016	29 593	65 392	30 853	125 838
2017	28 596	62 062	29 667	120 325

Forrás: saját szerkesztés a könyvtárigazgató által ismertetett adatok alapján

A szociális problémák enyhítése a társadalmi kohéziót erősítve

Társadalomtudósok az USA számos társadalmi problémájának eredőjeként ugyanazt a makroproblémát, a társadalmi kohézió gyengülését nevezték meg a múlt század második felében. A problémák különbözőek voltak: az öngyilkossági ráták emelkedése, a férfiak kiszorulása a munkaerőpiacról, opioidfüggőség, politikai polarizáció, a faji megosztottság erősödése, alapvető demokratikus normák megsértése. E körbe tartozik a szegénység mélyülése és kiterjedésének növekedése, ami szintén erősen befolyásolja, sőt próbára teszi a társadalmi szolidaritást.

Mivel a segélyezettek jelentős része mindig az etnikai vagy egyéb származási kisebbségekből kerül ki, a politikusok könnyen ki tudják használni a származáshoz köthető vagy más társadalmi előítéleteket is a politikai mozgósítás céljára. Jól mutatja ezt az Egyesült Államok példája, írja Tomka Béla, ahol állandósult a jóléti juttatásokkal való visszaélésekről folytatott diskurzus, a segélyekre érdemes, tisztességes szegények és a támogatásra érdemtelen szegények szembeállítását (*deserving vs. undeserving poor*). Ennek eredményeként már maga a jólét (*welfare*) szó is egyértelműen negatív konnotációt hordoz a tengerentúlon. Ez a fajta diskurzus közrejátszik a stigmatizálás erősítésében, de egyik fő akadálya lett az Egyesült Államokban fontos társadalmi problémák

megoldásának, így a fejlett ipari országokhoz képest rossz egészségügyi mutatók javításának is.¹² Ezzel Tomka a stigmatizáció kapcsán utal arra az érvelésre, amelyet Richard M. Titmuss használ.¹³

A tapasztalatok szerint a rászorultsági alapú juttatások egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem jutnak el megfelelő hatékonysággal azokhoz, akiknek szánják őket. Az igénybe nem vétel magas arányának egyik oka az a stigma, amely az igénybevételhez kapcsolódik. Ha a rászorultságot pontosan kívánják megállapítani, az a feladatot elvégző bürokrácia és adminisztráció növelése miatt igen költséges. A szociális juttatások igénybe nem vételének további oka az, hogy a rászorultsági elvű támogatások szabályai sokszor nem következetesek, bonyolultak, s emellett gyakran változnak. A juttatások igénybevételéhez olyan tájékozottság és képességek szükségesek, melyekkel éppen a leginkább hátrányos helyzetben lévők nem rendelkeznek.

Éppen ezért a bloomingtoni VITAL önkéntesei által végzett munka a kommunikációs ismeretek és készségek fejlesztése tekintetében kimondottan preventívnek nevezhető. A jobb írás- és olvasási készség, az információk megkeresésére és megtalálására való képesség erősítése, valamint a közösséghez tartozás élménye együttesen preventívnek nevezhető a leginkább hátrányos helyzetben lévő emberek számára.

Csoma Gyula és Lada László 2002-es tanulmányukban megállapítják, hogy Magyarországon az 1990-es években indult meg a társadalom kettészakadása. A rendkívül gyors társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális változások sok társadalmi csoportban devalválták a korábban szerzett szakmai és kulturális tudást és értékeket, és az alapképességek hiánya lehetetlenné tette az új helyzethez való alkalmazkodást. Az 1990-es népszámlálás iskolázottsági adatai már szinte előre jelezték, hogy ezen a területen komoly nehézségekkel kell számolnunk. Eszerint ugyanis a magyar felnőtt lakosság 20,6%-a nem végezte el a nyolcosztályos általános iskolát, és 36,8%-ának csak nyolcosztályos iskolai végzettsége volt. Jól érzékelhető műveltségi törésvonal húzódott az 57,4% aluliskolázott és a 42,6% szakmunkás, középiskolai és felsőfokú végzettségű társadalmi réteg között. A változások természetesen az aluliskolázottakat érintették először. Ők lettek először munkanélküliek, majd tartósan, végül regisztrálatlan munkanélküliek. Ők az átalakulás első vesztesei, akik nem tudtak segíteni az átképzések, a továbbképzések kialakuló intézményrendszere, mert a legfontosabb bemeneti követelménnyel, a tanulási képességgel nem rendelkeztek. A 2000-ben publikált „Literacy”-kutatás adatai alapján

¹² Tomka Béla: Rászorultsági elv vagy általános szociális jogok? Jóléti rendszerek történeti és összehasonlító kutatásának tanulságai. *Esély*, 18. (2006), 5. 35.

¹³ Richard M. Titmuss: *Commitment to welfare*. London, Allen and Unwin, 1968. 129.

a felnőtt magyar lakosság 80%-a az olvasási feladatokban rosszul vagy gyengén teljesítők közé tartozott.¹⁴

A jövő könyvtára – a kultúra, az oktatás és a szociálishátrány-kiegyenlítés metszéspontjában

A *Nyelv és Tudomány* online folyóirat hírt adott egy 2010-ben, Bécsben megrendezett könyvtároskongresszusról, amelynek témája a jövő könyvtára volt.¹⁵

Az előadók főbb gondolatai, ajánlásai a jövő könyvtárát illetően ilyesmi voltak: a könyvtárat nem a könyvek, hanem az emberek pezdítik fel, vagy hogy a legnagyobb feladat, hogy megváltoztassuk a könyvtár dolgozóinak gondolkodásmódját, és hogy a könyvtáros egyfajta segítő személyzetté fog átalakulni. A konferencia szószólói hitet tettek amellett, hogy a könyvtár túléli az internetet, ahogyan a könyv is ellenáll elektronikus párjának: bár a virtuális lehetőségek jóval nagyobbak, a könyvtárak viszont „a valóság és egyfajta szociális tapasztalat-szerzés érzetét” kínálják.

Tanulságok, ajánlások

Több területen vonhatóak le tanulságok.

Az egyik irány az önkéntesség további fejlesztése részben a kormánystratégia hatékony megvalósításával, részben pedig az önkéntesek nagyobb számú jelenlétével, bevonásával a helyi kisközösségek működésébe. Ebben az esetben főleg az önkéntesség és a civil szféra erőteljesebb együttműködése kívánatos. A döntéshozók ennek szükségességét már régen felismerték: erről tanúskodik hazánk önkéntességi stratégiája éppúgy, mint ahogy az a döntés, amely kötelezővé tette az érettségi megszerzéséhez 50 óra önkéntes munka elvégzését a fiatalok számára.¹⁶

A másik irány az önkéntesek és az állami intézmények együttműködésének fejlesztése: az önkéntesek mind nagyobb mértékű bevonása kulturális, oktatási és szociális állami intézmények munkájába az alkalmazottak és önkéntesek együttműködési lehetőségeinek és formáinak bővítésével, színesítésével.

A harmadik irány, hogy az állami szektorok, az állami ellátórendszer és intézményei között húzódó túlságosan merev és magas falakat szükséges volna

¹⁴ Csoma Gyula – Lada László: Az Olvasás éve és a funkcionális analfabétizmus. *Új Pedagógiai Szemle*, 52. (2002), 3. 90–94.

¹⁵ MTI: Forradalmasítani kell a könyvtárakat. *Nyelv és Tudomány*, 2010. május 31.

¹⁶ 2016. január 1-jétől csak az érettségizhet, aki a középiskolás éve alatt legalább 50 óra közösségi munkát végzett. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 6. §, 97. §.

rugalmasabbá, alacsonyabbá változtatni. Ez azt jelenti, hogy együttműködésre kész attitűdöket és közös működési irányokat volna érdemes megállapítani, növelve és megkönnyítve a lehetséges és szükséges, hasznos kooperációk számát, formáját.

Érdemes volna a központi igazgatás működését, a forráselosztás központi irányelveit és szabályait a jelenleginél szervezesebben, rugalmasabban közelíteni a lokális igényekhez. Erre azért volna szükség, mert a „halott közkönyvtárak”, a ki nem kölcsönzött könyvek elhelyezésére szolgáló épületek és egyéb kapacitások finanszírozása egyszerűen pazarló: kidobott pénz. Ugyanakkor azonban kielégítetlen társadalmi igények vannak, amelyek leginkább célzott módon, a felmerülő igényekhez minél közelebb elégíthetők ki. Sőt, nagyon gyakran ezek az igények nem újonnan felállított, drágán épített és működtetett hivatalok és ugyancsak drágán kiképzett speciális szakértelemmel bíró humán kapacitás biztosításával elégíthetők ki: meglehet, hogy a felszerelt, fűtött és világított helyszínek, vagyis az épületi kapacitások már eleve rendelkezésre állnak, a szolgáltató munka pedig segítő munkaként, önkéntesek segítségével is ellátható.

A szegénységben élők gyakran többszörös hátránnyal küzdenek. Seymour M. Miller már 1967-ben megfogalmazta álláspontját¹⁷ a szegénység és az egyenlőtlenségek leküzdéséről, amely szerint elengedhetetlen, hogy ne csak a jövedelmek és javak, hanem az önbecsülés, a társadalmi mobilitási esélyek és a döntéshozatal számos színterén való részvétel minimumai is javuljanak. Véleménye szerint minden olyan társadalomban, amelyben jelentősek az egyenlőtlenségek, a kormányzatnak biztosítania kell nemcsak a jövedelmek, javak és alapvető szolgáltatások növekvő szintű minimumait, hanem az önbecsülés, a társadalmi mobilitási esélyek és a döntéshozatal számos színterén való részvétel javuló minimumait is. A szegénység nem csupán a jövedelmek alacsony voltát vagy hiányát jelenti, hanem különböző javaktól való megfosztottságot is: tehát az anyagi hiányok mellett gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális javaktól való megfosztottságot is jelent. S ez felnőttek és gyerekekre egyaránt érvényes.

Bloomingtonban azonban arra nyújtott követendő példát a közkönyvtár és önkéntesei, hogy pusztán egy iskolázott ember jóindulatú odafordulása, rendszeresen elérhető segítsége révén meglepően sokat lehet segíteni embertársainknak. A bürokratikus információs ablakok és hivatalok hasznosak és megkerülhetetlenek számos speciális ügy intézésében, s a családokat segítő szolgálatok szakemberei szintén hathatós támogatást tudnak nyújtani. Nem tagadható azonban, hogy a kevésbé iskolázott állampolgárok számára a hivatalok, hatóságok, állami regiszterrel működő szolgáltatók rendszeres látogatása kevésbé vonzó,

¹⁷ Seymour M. Miller et al.: Poverty, inequality, and conflict. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 373. (1967), 1. 16–52.

s nyújtsanak bármily kitűnő szolgáltatást, sokszor az embereknek csak jó szóra, támogatásra és egyszerű dolgokban való eligazodásra van szükségük.

Meggyőződésem, hogy a jelenleg csekély látogatottsággal bíró könyvtári épületek, művelődési házak, a bloomingtoni könyvtárhoz hasonlóan, igen gazdag tevékenységi formákat kínálva tudnának segíteni felszereltségükkel, könyvtári, folyóirat-olvasói és internetelési kapacitásaikkal a munkát vagy tanulást, továbbképzési lehetőségeket keresőknek, a magányosoknak, a funkcionális analfabétáknak, a különböző életvezetési és egyéb, a mindennapi élettel kapcsolatos nehézségekkel küzdőknek vagy egyéb információt keresőknek. Informatikai világunkban ma már a mindennapi élethez szükséges tájékoztatások, információk bárki számára elérhetők, aki rendelkezik komputerrel és alapszintű digitális írástudással. A tájékoztató, fejlesztő, magányoldó lehetőségekre felelő könyvtári terek valós lakossági igényekre adhatnának választ. Vélhetően igen erős lokális közösségépítő ereje volna annak – túl a jelentős költségmegtakarításon –, ha a segítők, tanácsadók, fejlesztők elkötelezett önkéntesek volnának.

A 21. századi tudás fogalmának, a műveltség tartalmának újraértelmezése zajlik napjainkban szerte a világon. Magam azok közé tartozom, akik nem hiszik azt, hogy az infokommunikációs világ kiszorítja, halálra ítéli a Gutenberg-galaxist. Az arányok rendeződnek át, és az igények változnak. Ez olyan tény, amit el kell fogadnunk, s nem megkövesedett struktúrák költséges fenntartásával hadat üzeni ezeknek a változásoknak.

Felhasznált irodalom

- Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációi – a magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenterdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle*, 8. (2011), 4. 7–30. Online: <https://docplayer.hu/795608-A-magyar-onkentesekek-motivacioi-a-magyar-onkent-es-motivacios-kerdoiv-sztenterdizalasanak-eredmenyei-alapjan-bartal-anna-maria-kmetty-zoltan.html>
- Czike Klára – Bartal Anna Mária: *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi. Zárótanulmány*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2004. Online: www.onkentes.hu/sites/default/files/attachment/3/zarotanvegleges041215.pdf
- Czike Klára – Kuti Éva: *Önkéntesség, jótékonykodás, társadalmi integráció*. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, 2006. Online: www.onkentes.hu/sites/default/files/attachment/3/npkuticziketanyv.pdf
- Csoma Gyula – Lada László: Az Olvasás éve és a funkcionális analfabétizmus. *Új Pedagógiai Szemle*, 52. (2002), 3. 90–94. Online: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-olvasas-eve-es-a-funkcionalis-analfabetizmus>
- Henderson, Paul: *A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2007.
- Miller, Seymour M. – Martin Rein – Pamela Roby – Bertram M. Gross: Poverty, inequality, and conflict. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 373. (1967), 1. 16–52. Online: <https://doi.org/10.1177/000271626737300102>
- MTI: Forradalmasítani kell a könyvtárakat. *Nyelv és Tudomány*, 2010. május 31. Online: www.nyest.hu/hirek/forradalmasitani-kell-a-konyvtarakat
- Nemzeti Önkéntes Stratégia. Online: www.onkentes.hu/cikkek/nemzeti-onkent-es-strategia
- Putnam, Robert D.: *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, Simon and Schuster, 2000. Online: <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Titmuss, Richard M.: *Commitment to welfare*. London, Allen and Unwin, 1968.
- Tocqueville, Alexis de: *Democracy in America*. Ford. Harvey C. Mansfield és Delba Winthrop. Chicago–London, The University of Chicago, [1835] 2000. Online: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226924564.001.0001>
- Tomka Béla: Rászorultsági elv vagy általános szociális jogok? Jóléti rendszerek történeti és összehasonlító kutatásának tanulságai. *Esély*, 18. (2006), 5. 20–42.
- Wilson, John – Marc Musick: Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62. (1997), 694–713. Online: <https://doi.org/10.2307/2657355>

Jogforrások

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről